A pandémia hatása a helyesírási készség alakulására – első évfolyamos tanító és gyógypedagógus hallgatók kompetenciájának összehasonlítása

Dőryné Zábrádi Orsolya – Vass Éva Tünde
Széchenyi István Egyetem, Győr

Bevezetés

A helyesírás valamely nyelv írásának közmegállapodáson alapuló és közérdekből szabályozott módja, illetve az ezt tükröző, rögzítő és irányító szabályrendszer. A magyar helyesírás jellegét tekintve latin betűs, betűíró, hangjelölő és végül – de nem utolsó sorban – értelemtükröztető. Ez azt jelenti, hogy

- a szóalakokban általában ragaszkodunk a szóelemek feltüntetéséhez (pl. *tudja*),
- az írásmóddal érzékeltetjük a tulajdonnevek és a köznevek közti különbséget (pl. *nagy ~ Nagy*),
- a különírás és az egybeírás révén megkülönböztetjük egymástól a szókapcsolatokat és az összetételeket (pl. *sok szög ~ sokszög*),
- az összetett szavak elválasztásakor tekintettel vagyunk az összetételi tagok határára (pl. vas-út) stb.

Mindez hozzásegít bennünket a mondanivalónk árnyalt kifejezéséhez és értelmezéséhez (AkH 12.).

Mikor 1825-ben megalakult a Magyar Tudós Társaság (a Magyar Tudományos Akadémia jogelődje), többek között azt is célul tűzte ki maga előtt, hogy a magyar nyelvet és annak helyesírását egységesítse, hogy ezáltal alkalmassá tegye tudományok művelésére. A terv sikerült is, melynek eredményeképpen 1832-ben megjelent a Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai címmel az első magyar helyesírási szabályzat. Bár az azóta eltelt majdnem 200 év alatt nemcsak a nyelvünk, hanem a társadalmunk, szemléletünk stb. is sokat módosult, az 1832-es 1. kiadást már az írói, szerkesztői sem gondolták mindenkorra véglegesnek és megmásíthatatlannak. A csaknem 200 év alatt ennek az 1. szabályzatnak sok neve és még több kiadása volt, ám valójában az 1954-es 10. kiadás az, ami a magyar helyesírás igazi egységét megteremtette. Ezt követte 1984-ben 10 éves előkészítő munka után a 11. kiadás (AkH. 11.). Az 1984-es szabályzat egyetlen lényeges változtatást vezetett be: a *dz* és a *dzs* hangot az addigi gyakorlattal ellentétben már nem hangkapcsolatnak, hanem többjegyű betűnek és önálló fonémának tekintette, s ezáltal a szótagolásnál betűjegyeik nem választhatók szét többé: vagyis *ma-dzag, ma-ha-ra-dzsa*. Ezen kívül a 11. kiadás a – mindig is mumusnak számító – szóösszetételek helyesírása terén is próbált rendet teremteni, a többszörösen összetett szavak helyesírásában bevezették a 3, úgynevezett „mozgószabályt", valamint például megalkották az anyagnévi szabályt is (115.), stb.

A 11. kiadás szerkesztője, Fábián Pál is úgy látta, hogy egy helyesírási szabályzat nem maradhat örök, azt mindig – bár természetesen csak akkor, ha szükséges – az állandóan változó nyelvhez, illetve az arról való felfogásunkhoz kell igazítani, megőrizve mellette a hagyományokat. De azt is vallotta, hogy ha szükség lesz egyszer a 12. kiadásra, akkor az csak a 11. kiadás csiszolása lehet, lényeges reformot nem érzett indokoltnak. Tulajdonképpen így is történt. Bár Fábián Pál már nem érhette meg a 12. kiadás létrejöttét, de az elveit figyelembe vették az új szabályzat szerkesztői (Keszler 2015).

Szinte közhelyszerű kifejezés már napjainkban, hogy a nyelv – és ezáltal a magyar nyelv is – folyamatosan változó jelenség, ami egyrészt a vizsgálat időpontjában mindig állandónak tekinthető, ugyanakkor a történetét tekintve folyamatos fejlődést mutat. A nyelvben bekövetkező változás sohasem örök érvényű, és általában észre sem vehető egészen addig, amíg szinte már a laikusok szemében is nyilvánvalóvá nem válik.

1. A kutatás helyszíne és kérdésfeltevéseink

Kutatásunkban azt vizsgáljuk, hogy az elmúlt tanév(ek) pandémiája és vele együtt a digitális oktatás időszaka mennyire, hogyan hatott a szeptemberben felsőoktatásba kerülő, vagyis első évfolyamos hallgatók helyesírási kompetenciájára. Felmérésünk a Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Karán készült. A nappali tagozatos, 2021-ben tanulmányaikat megkezdő tanító és gyógypedagógia szakos hallgatók kompetenciáját elemeztük, hasonlítottuk össze. A jelenlegi tudásukat vizsgáltuk.

A biztos helyesírási tudás elsajátításához egyrészt elengedhetetlen a folyamatos gyakorlás, másrészt pedig a szabályok értő alkalmazása. A helyesírás természetesen tanulható, bár sokan mumusként tekintenek rá. Egyrészt azért, mert a – valóban sok – szabályt összekeverik, tévesen alkalmazzák, másrészt pedig nem veszik észre a szabályok között megbújó logikát, és egy teljesen kaotikus rendszerként tekintenek a helyesírásra. Ez a kompetencia szinte észrevétlenül és talán a leghatékonyabban az olvasással lenne fejleszthető, ám persze nem mindegy, hogy az ember mit olvas (hiszen az internetes portálok sokszor hemzsegnek a helyesírási hibáktól), illetve az is probléma, hogy a középiskolás, frissen felsőoktatásba érkező hallgatók csak nagyon keveset, vagy szinte semmit sem olvasnak.

A kiinduló hipotézisünk az volt, hogy a pandémia negatívan hatott a diákok helyesírási kompetenciájának fejlődésére is. Hiszen csaknem másfél év, rendszeres, jelenléti oktatás és ezzel gyakorlás maradt ki, másrészt pedig az utóbbi két tanévben a szóbeli érettségik is elmaradtak, vagyis magyar nyelvtanból tulajdonképpen nem is érettségiztek az idén felsőoktatásba kerülő, nappali tagozatos hallgatók.

Tovább nehezíti a helyzetet az a tény is, hogy a helyesírási szabályzat 2015-ben változott, vagyis azóta már a 12. kiadású, „új” szabályzat van érvényben. Mára már a 2 éves türelmi időszak is lejárt, tehát érettségizni is a 2015-ös szabályzat szerint kellett. Azt is feltételeztük, hogy a pandémia a megváltozott szabályok rögzülésén is rontott, hiszen mire ez megtörtént volna, vagy tudatosodott volna egyáltalán a tanulókban (illetve akár az őket tanító tanárokban is) az, hogy némely szabályok már nem ugyanazok, mint régen, addigra kezdődött a digitális oktatás, amelyben a fókusz értelemszerűen nem a helyesírási kompetencia elmélyítésére helyeződött.

2. A kutatás elemzése

Egy 9 feladatból álló feladatlapot állítottunk össze az első évfolyamos tanító, illetve gyógypedagógus hallgatók számára, amelyben közvetlenül az érettségi utáni tudásállapotukra voltunk kíváncsiak, vagyis a tesztet még az e félévi helyesírás-tanítás kezdete előtt, vagyis rögtön a tanév elején, a 2. órán írták meg. A feladatlapot 83 hallgató töltötte ki: közülük 53 fő gyógypedagógia, 30 fő pedig tanító szakos volt. Ahogy látható is, a feladattípusok a helyesírás főbb részterületeit fedik le, ezért kitöltésével reális képet alkothatunk arról, hogy az esetleges hiányosságok mely területeken jelentkeznek.

A 9 feladat a következő volt:

- Az 1. feladatban a megadott szavakat kellett az összes lehetséges helyen elválasztani.
- A 2. feladatban a megadott főneveket kellett -val/-vel raggal ellátni.
- A 3. feladatban a megadott szavakban a hiányzó j-t vagy ly-t kellett pótolni.

- A 4. feladatban a tulajdonnevek helyesírását vizsgáltuk, -i képzővel is el kellett látni a szavakat.
- Az 5. feladatban a megadott szavak hiányzó rövid/hosszú magán-, illetve mássalhangzóit kellett pótolni.
- A 6. feladatban szóegyenleteket kellett megoldani (pl. madár + -vá/-vé = madárrá).
- A 7. feladatban összetett szavakat kellett alkotni a megadott szavakból.
- A 8. feladatban a hiányzó írásjeleket kellett pótolni a mondatokban.
- A 9. feladat pedig egy tollbamondás volt.

A feladatlapok kiosztása után a hallgatóknak semmilyen segítséget, útmutatást nem adtunk, hogy a lehető legreálisabb képet kapjuk helyesírási képességükről. A kitöltés közben felmerülő kérdésekre viszont válaszoltunk.

Az alábbiakban feladatonként lebontva tesszük közzé az eredményeket és a típushibákat is. A hibásan írt szóalakokat *-gal jelöljük. Feladatonként nézve tehát a következő eredmények születtek.

2.1. Az 1. feladat eredményei

Az összesített eredményeket nézve az elválasztás esetében a hallgatók 30%-a ért el a lehetséges 10 pontból 7-et, maximális pontszámot csupán egyetlen gyógypedagógus hallgatónak sikerült elérni (1. ábra).

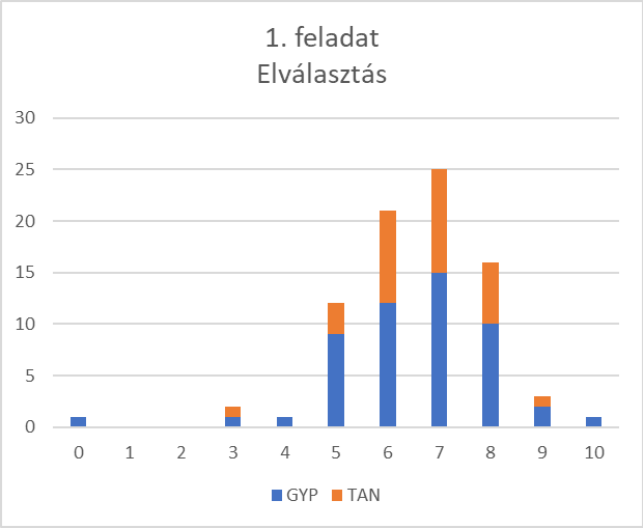

1. ábra Elválasztás
Forrás: saját szerkesztés 2021.

A feladat megoldásainál az alábbi hibák fordultak elő leggyakrabban:

- dzs, ch, ts elválasztása: *Széc-he-nyi,
- toldalék leválasztása: *Ko-váts-ot,
- idegen nevek magánhangzószám szerinti elválasztása: *Ba-u-de-la-i-re,
- összetett szónak vélt tulajdonnév: *Vesz-prém.

2.2. A 2. feladat eredményei

A -val/-vel toldalék kapcsolása esetében a legtöbb hallgató – szintén 30% – 10-ből 6 pontot ért el. A maximális pontszámot itt is csupán egyetlen – gyógypedagógia szakos – hallgató érte el (2. ábra).

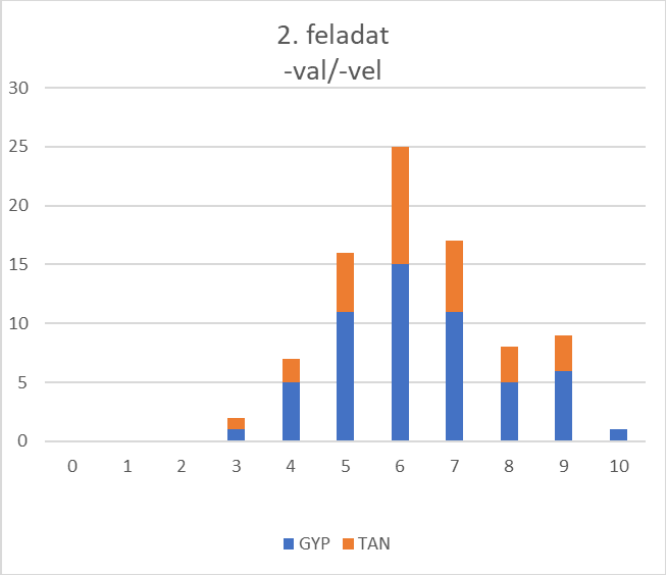

2. ábra -val/ -vel toldalék
Forrás: saját szerkesztés 2021.

Ennél a feladatnál a legtöbbször a tulajdonnevekhez kapcsolódó toldalék okozott problémát. Szinte minden esetben kötőjellel kötötték a szóhoz: *Damjanich-csal, illetve a rag nem hasonul: *Racine-vel.

2.3. A 3. feladat eredményei

A harmadik feladatnál biztatóbb eredmények születtek, melyek okát a megfelelő, alsó tagozatos anyanyelvi nevelésnek tudjuk be, illetve feltételezhetően a szövegszerkesztők helyesírás-ellenőrzői is hozzájárultak. Itt a hallgatók 38%-a ért el 9 pontot és 32%-nak sikerült 8 pontot teljesíteni a lehetséges 10-ből (3. ábra).

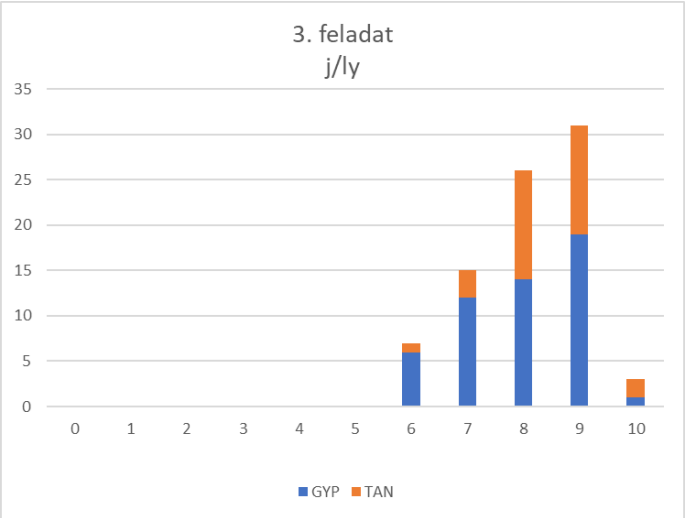

3. ábra j/ly-s szavak
Forrás: saját szerkesztés 2021.

Tipikusan a következő szavak helyesírásában voltak bizonytalanságok: *bólya, *dévaly, *zsivaly, *nyoszoja.

2.4. A 4. feladat eredményei

A tulajdonnevek helyesírása általánosságban nézve is nehéznek bizonyul, ahogy korábbi tanulmányok is rámutatnak erre (Laczkó 2018). Meglátásunk szerint a nehézségek itt nem csupán a feladat megoldásában, hanem értelmezésében is adódtak a hallgatók számára, habár a kérdezés lehetőségét meghagytuk számukra. Ennél a feladatnál 20 pontot lehetett elérni. A legtöbb elért pont 14 volt, ezt a hallgatók összesen 4%-a érte el, a legtöbben – 12–12% – 11 és 12 pontot értek el, 13%-uk pedig csupán 7 pontot (4. ábra).

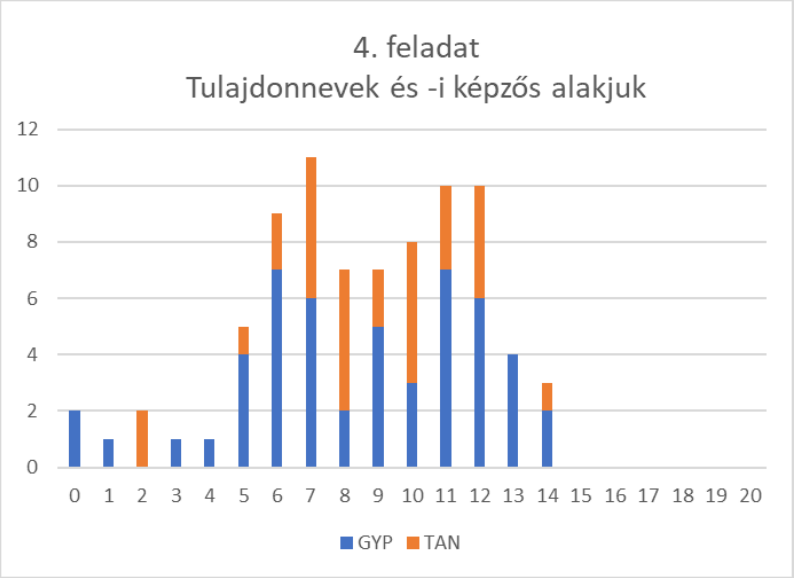

4. ábra Tulajdonnevek és -i képzős alakjuk
Forrás: saját szerkesztés 2021.

Tipikusan az alábbi értelmezési és feladatmegoldási hibák fordultak elő:

- szövegértési probléma: az alapalakban nem pótolták a hiányzó kötőjeleket, csak -i képzősen írták mellé,
- az előtag -i képzősen is nagybetűs maradt (pedig nem tulajdonnév): *Észak-németországi,
- ahol kötőjeles írást vélt, ott az -i képzős alak mind kisbetűs: Kaszpi-tenger – *kaszpi-tengeri; *Vértes-hegység – *vértes-hegységi.

2.5. Az 5. feladat eredményei

A magánhangzók és mássalhangzók pótlása az 5. feladatban szintén az összeredmény emelését segítette. Itt is 10 pontot ért az összes helyes megoldás, melyből minimum a felét minden hallgató elérte, így az elért pontszámok 5 és 10 között vannak. Ebből 23% 8 pontot ért el, 22% 9-et, 21% pedig 7-et (5. ábra).

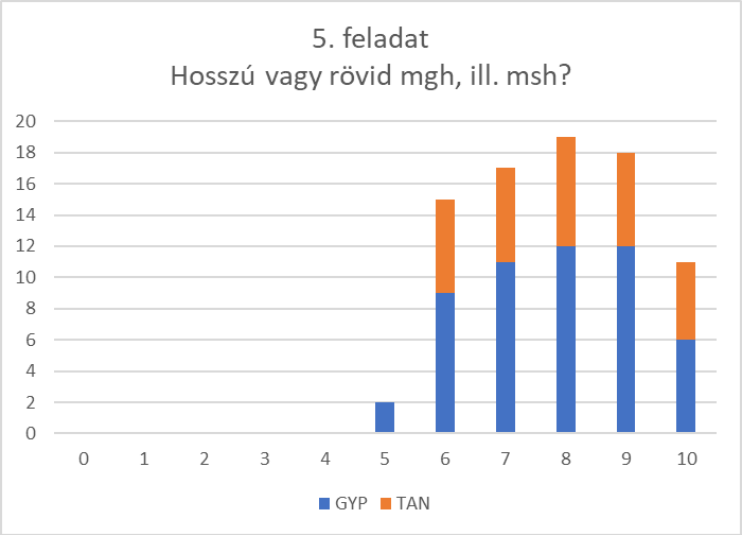

5. ábra Hosszú vagy rövid mgh, ill. msh?
Forrás: saját szerkesztés 2021.

A leggyakrabban rosszul kiegészített szavak a következők voltak: *derü, *bölcsöde, *előlről, *viszhang, *aféle.

2.6. A 6. feladat eredményei

A 6. feladatban a szóegyenletek megoldása szintén sokaknak okozott gondot, bár legalább 1 jó megoldást 4% produkált. A 8 pontot érő feladatban a hallgatók 35%-a 5 pontot, a maximum pontszámot 4% érte el (6. ábra).

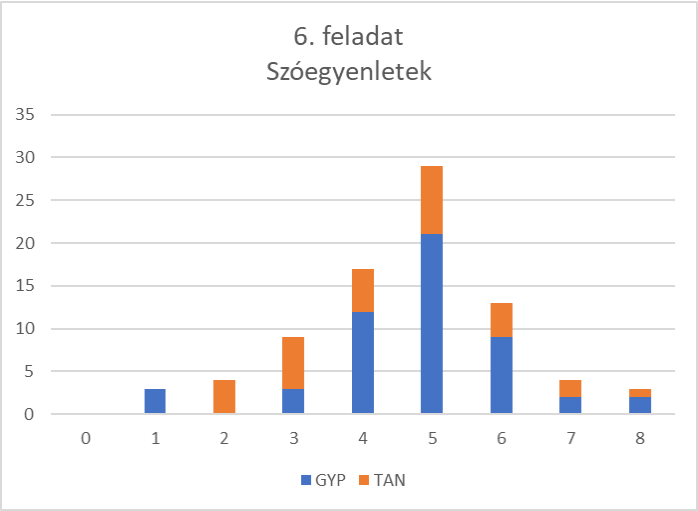

6. ábra Szóegyenletek
Forrás: saját szerkesztés 2021.

A feladatban leggyakrabban az alábbi hibák fordultak elő:

- legjellemzőbb, hogy a két tagú tulajdonnevekhez nem kötőjellel kapcsolja az -i, -beli képzőket: *Vajda Jánosi, *Nők Lapjabeli,
- -i-re végződő földrajzi névhez hozzáírja az -i képzőt: *balatonalmádii,
- feladatértelmezési problémák: a példa alapján egészíti ki a megadott szavakat.

2.7. A 7. feladat eredményei

Az összetett szavak helyesírása a 7. feladatban legalább olyan nehézségűnek bizonyult, mint a tulajdonneveké. A 16 pontot érő feladat esetében az elért pontszámok tekintetében a maximálisan elért pontszám 14 volt, azonban 7 pont alatt sem teljesített senki. Legtöbben – 27% – 10 pontot értek el, 24% 12-t, és 4% teljesítette a 14 pontot (7. ábra).

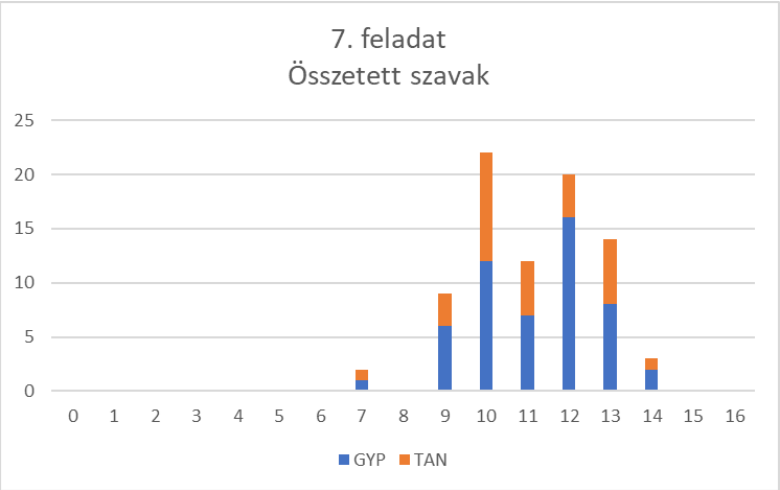

7. ábra Összetett szavak
Forrás: saját szerkesztés 2021.

Típushibák: *giz-gaz, *betűről-betűre, *nyers gyapotbővítés, *tökös mákosrétes, *tanárúr.

2.8. A 8. feladat eredményei

A mondatok kiegészítése a megfelelő írásjelekkel nem csupán a helyesírási tudást, hanem a tudatos nyelvhasználatot és a nyelvtani, illetve mondattani ismereteket is mérte bizonyos mértékig. A 8. feladat mondatai meglehetősen nagy szórást mutattak. 23% ért el 11 pontot a lehetséges 15-ből, és egyetlen hallgatónak lett teljes pontszámos a feladatmegoldása.

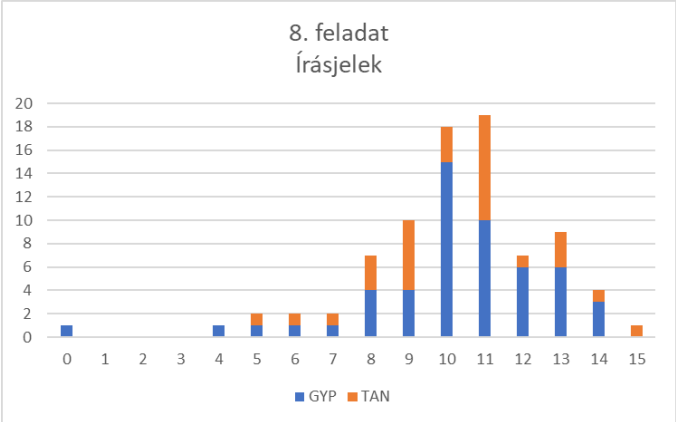

8. ábra Írásjelek
Forrás: saját szerkesztés 2021.

Típushibák ebben a feladatban:

- tagmondathatáron nincs vessző,
- alárendelő összetett mondat esetében nem a főmondatnak megfelelő a mondatvégi írásjel,
- a vesszőt a kötőszó után írja, nem elé (illetőleg elé is és mögé is).

2.9. A 9. feladat eredményei

Az utolsó feladat tollbamondás volt. A szövegválasztásnál igyekeztünk két helyesírási alapelvet, a kiejtés és a szóelemzés elvét figyelembe venni. Ez alapján esett a választásunk egy rövid állatmesére: A sas, a csóka és a pásztor (lásd: Melléklet).

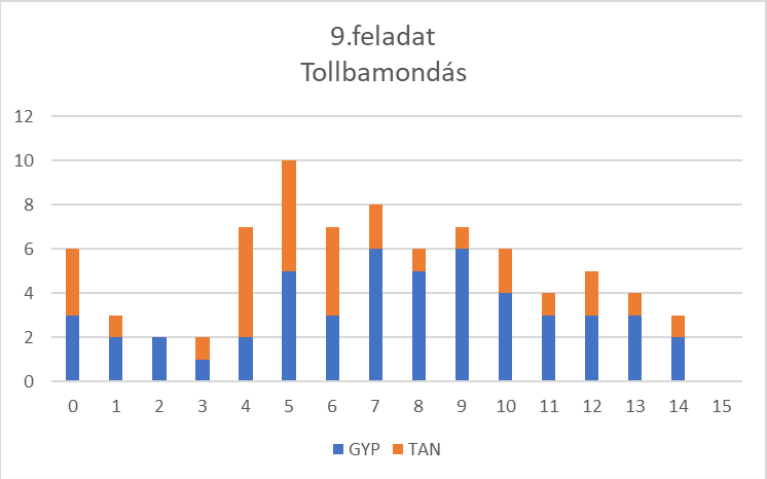

9. ábra Tollbamondás
Forrás: saját szerkesztés 2021.

A feladatban 15 pontot lehetett elérni, az értékelésnél a hibák utáni pontlevonást alkalmaztuk tekintettel arra, hogy a szöveg maga – elméletileg – nem volt nehéz (9. ábra). Itt legalább egy hibát mindenki ejtett. 14 pontot 4% ért el, ez volt a maximálisan elért pontszám. A legtöbben – 12% – 5 pontot értek el, 10 % ért el 7 pontot, és 7% nem szerzett pontot ezzel a feladattal.

Tipikusan az alábbi hibákkal találkoztunk ennél a feladatnál:

- tagmondathatáron nincsenek vesszők,
- beékelődést nem tud jelölni,
- ékezetek kiírása rendkívül hanyag,
- *belegabajodtak
- *ugyan így
- *bajbasodorja.

A típushibákban a korábbi feladatoknál vétett hibákhoz illeszkednek, az egybeírás és különírás problémaköre és a j vagy ly probléma jelent meg a legtöbb esetben. A célzott feladatokkal ellentétben a tollbamondásnál a sietségnek, a munkavégzés felületességének – nem tekintette át újra a teljes szöveget, illetve nem értelmezte, amit leírt – tulajdoníthatók a hibák.

Összegzés

Következtetésképpen elmondható, hogy a helyesírás minden részterületét tekintve a gyógypedagógia szakos hallgatók jobb eredményeket értek el, mint a tanító szakosok. A különbség ugyan nem szignifikáns, de valószínűleg annak tudható be, hogy a gyógypedagógia szakra magasabb pontszámmal lehetett bejutni, mint a tanítóra, és – úgy tűnik – ezeknek a tanulóknak a helyesírási készsége is jobb, mint azoké, akik tanító szakra kerültek be.

A hipotézisünk, miszerint a járványhelyzet és ezzel együtt a digitális oktatás negatívan hatott a helyesírási kompetenciára, beigazolódott, hiszen ha értékeltük volna a megíratott feladatlapot, 60% körül teljesített az átlag.

A típushibákból viszont az is kitűnik, hogy az eredmények alakulásának nincs köze a helyesírási szabályzat megváltozásához, hiszen a legtöbb hibát nem azokon a területeken követték el, ahol a szabályzat megváltozott.

Konklúzióként leszűrhető, hogy mind a gyógypedagógus, mind pedig a tanító szakos hallgatók helyesírási kompetenciáját fejleszteni kell, mert eddigi tanulmányaik során nem rögzültek a szabályok kellőképpen. A részterületek, amelyeken a legnagyobb hiányosságok tapasztalhatók: elválasztás, -val/-vel ragos alakok, tulajdonnevek és azok -i képzős származékai, illetve az írásjelek használata.

Irodalom

Hajas Zs. 2010. *Helyesírási szöveggyűjtemény középiskolásoknak*. Debrecen: Pedellus.

Keszler B. 2015. A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása. *Magyar Nyelvőr* 139: 253–269.

Laczkó K. 2018. Körkép a magyar helyesírásról – áttekintés a 12. kiadás után. *Magyar Nyelvőr* 142: 136–149.

Magyar Tudományos Akadémia 2015. *A magyar helyesírás szabályai.* 12. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Magyar Tudományos Akadémia 1984. *A magyar helyesírás szabályai.* 11. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Melléklet

Helyesírás
Kompetenciamérés[1]

Név:
Szak:
Neptun-kód:

1. Válassza el minden lehetséges helyen a következő szavakat!

Tádzsikisztán	Kovátsot
Veszprém	Széchenyi
egyoldalú	technikus
habos	Baudelaire
lábápolás	szétárad

2. Írja le *-val/-vel* raggal a következő szavakat!

galopp	Damjanich
Bernadett	szonda
Kiss	doh
Gógh	Koncz
Racine	ágy

3. Pótolja a hiányzó *j*-t vagy *ly*-t!

bó….a	fo….ékony
tava….	zsiva….
déva….	bá….ital
só….a	se….t
é….szaka	nyoszo….a

4. Ha kell, pótolja a hiányzó kötőjeleket, majd írja le a tulajdonnevek *-i* képzős alakjait!

Bács Kiskun megye
Vértes hegység
Észak Németország
Kaszpi tenger
Tisza tó
Móricz Zsigmond híd
Kossuth Lajos Téri Szakiskola és Gimnázium
Zagyva híd
Dunazug hegység
Arany patak

5. Az alábbi szavakból hiányzik egy rövid vagy hosszú magánhangzó, illetve mássalhangzó. Írja be a megfelelőket!

der…. (*ü/ű*)	vi….hang (*sz/ssz*)
bölcs….de (*ö/ő*)	lo….anó (*cs/ccs*)
el….lről (*ö/ő*)	a….éle (*f/ff*)
b….ra (*u/ú*)	uta…. (*l/ll*)

[1] A feladatokat Dőryné dr. Zábrádi Orsolya készítette

ir…nia (*o/ó*) á….talános (*l/ll*)

6. Oldja meg az alábbi szóegyenleteket! (pl. madár + -vá/-vé = madárrá)

Tóth Árpád + -féle =
Vajda János + -i =
Hemingway + vers =
torony + -vá/-vé =
Balatonalmádi + -i =
Latinovits Zoltán + díj =
Muskátli + étterem =
Nők Lapja + -beli =

7. Alkosson összetételeket az alábbi szavakból! (pl. málna + szörp = málnaszörp)

ágról + szakadt =
giz + gaz =
betűről + betűre =
tökös + mákos + rétes =
nyers + gyapot + bővítés =
tíz + órai =
már + már =
ház + mester =
bú + bánat =
teve + szőr + kalap =
mű + anyag + doboz =
világos + sárga =
opera + énekes =
tanár + úr =
hegy + láb =
balett + táncos =

8. Pótolja a hiányzó írásjeleket a mondatokban!

Nem tudom miért van az hogy velem senki sem foglalkozik
Lajos vedd elő azt amiről beszéltünk és mondd el a véleményedet
Elmegyek az uszodába vagy meghívom a haveromat egy sörre
Azok az emberek akik mindig csak alszanak nagyon lusták
Értsd meg végre miről beszélek mert már kezdek ideges lenni

9. Tollbamondás

A sas, a csóka és a pásztor

A sas lecsapott a magas kőszikláról, és elragadta a bárányt. A csóka ezt látva irigykedett, és utánozni akarta, s ezért nagy károgás közepette rászállott egy kosra. Karmai azonban belegabalyodtak a kos gyapjába, és hiába röpködött, nem tudta kiszabadítani magát mindaddig, míg a pásztor, aki látta, hogy mi történt, oda nem szaladt és meg nem fogta. Levágta a szárnya végét, és amikor beesteledett, elvitte a csókát a gyermekeinek. A gyermekeknek, akik megkérdezték, miféle madár, ezt mondta: "Én egészen biztosan tudom, hogy csóka, de ő azt szeretné, ha sas volna."

Ugyanígy értelmetlen a hatalmasokkal versengeni, mert amellett, hogy bajba sodorja még nevetségessé is teszi az embert (Aisopus nyomán Hajas 2010:7).